

ПОРТРЕТИ

КОЛУМБ И МИСТЕРИЯТА НА „НЕОСЪЩЕСТВЕНИЯ ОТКРИВАТЕЛ”

Борислав Гаврилов

*It was a miracle that Columb found America,
but it would have been more the miracle if he had not.*

Mark Twain

Най-разпространената версия за живота на Колумб е създадена през първата половина на XIX в. от автора на първата му модерна биография, Уошингтън Ървинг¹. След това образът на откривателя привлича интереса на автори от италиански и ирландски произход², които са заплени от ролята на „героите” в хода на човешкото развитие. Героите, разбира се, не се побират в рамките на обикновеното, а това води до неизбежното изкривяване на и без това неуловимата историческа истина и създаването на „образи-икони”, които са не само фалшиви, но и на свой ред инспирират учени-иконоборци, които в своите „критични” изследвания на свой ред също са пристрастни и допринасят за общото объркване. В резултат на това ние разполагаме с предостатъчно материал, за да създадем онзи Колумб, който бихме искали да обожествим или презираме, но недостатъчно за опознаване на реалния човек. Галерията от негови образи през вековете включва най-разнообразни нюанси – от красивия и целеустремен откривател, през солидния и дори малко тежък капитан и мисионер, до мистериозния и ловък интригант. Така във времена на господстващи оптимистични нагласи Колумб е възпяван като почти митичен герой, докато в други – става жертва на самокритичните настроения на обществото, на пориви за развенчаване на героизма или направо на исторически песимизъм³. Не можем да отречем, че тази нова перспектива доведе до създаването на една по-реалистична и демитологизирана версия за живота на Колумб и развенчаване на някои от най-здраво вкоренените митове, голяма част от които възхождат към придобилата библейски статус биография написана от У. Ървинг. С риск да разочароваме любителите на историческия драматизъм трябва да признаем, че на Колумб изобщо не му се е налагало да доказва с пътуването си че земята е кръгла – по негово време това е било известно на всички що годе образовани европейци⁴. Склонните към романтика трябва да се разделят и с красивото, но невярно твърдение, че кралица Изабела е заложила бижутата си, за да плати за първата експедиция⁵. Истината е далеч по-прозаична – финансовият съветник на короната Луис де Сантангел успява да уреди заем от италиански банки⁶. Но въпреки модерната и в някои отношения доста полезна демитологизация, образът на Колумб си остава все така неясен и отворен за противоречиви интерпретации.

Голяма част от двойствеността в интерпретациите на делото и личността на Христофор Колумб е заложена във факта, че той принадлежи на две епохи. От една страна, той е безспорен продукт на средновековието с неговата мистична религиозност и комплексни предразсъдъци, но от друга е знак и символ на новото време. Колкото и парадоксално да ни изглежда на пръв поглед, неговата твърда средновековна вяра го извежда до едно подчертано модерно решение – експанзията. Така „Христоносецът” се превръща в инструмент за възраждането на Европа ⁷.

Тоталната ревизия на колумбовото дело доведе и до някои научни абсурди - разработки, които наред с вече приетия факт, че Америка е посещавана от европейци преди Колумб ⁸ лансират и екстравагантната идея за американския произход на самия Колумб ⁹. В тези съчинения прозира очевидното изкушение историята да бъде пренаписана в унисон с желанията на съответните автори, съдещи миналото от висотата на анахроничните си политически стандарти. Всичко това ни кара отново и отново да се обърнем към историята на неговия живот и дело в търсене на образа, на мотивите и измеренията на неговото дело.

Кога и как, във вихъра на своя бурен живот, Колумб замисля осъществяването на своя смел план? Дали всичко е поставено на основата на внимателно и рационално проучване или е плод на докосването до някакво тайно и дълбоко познание? И дали всъщност Колумб наистина е търсел именно Индиите? Как успява да си осигури кралската подкрепа? Какви са били истинските мотиви за смелото и изпълнено с опасности и неизвестност пътешествие на запад? Част от трудността да се даде точен отговор на тези въпроси лежи в несигурната и противоречива изворова база. Въпреки, че в сравнение с останалите мореплаватели от XV век Колумб се радва на най-голямо внимание от съвременниците си, оцелелите до днес сведения са доста объркани и подвеждащи, предлагащи понякога различни версии за едно и също събитие. На кого бихме могли да се доверим и на кого не? Дали на писмата на испанският придворен Петер Мартир, който обаче така и никога не стъпва в Новия свят? Или на биографията написана от Ернандо Колумб, обожествяващ своя баща и очевидно стараещ се да изчисти неговата репутация? Или на безспорния авторитет на доминиканският отец Бартоломео де Лас Касас, един от първите и най-гласовити критици на бруталността и геноцида на ранните завоеватели.? Или може би на няколкото писания оставени ни от ръката на самия Колумб, които са неясни, пълни с противоречия и очевидни оправдания?

В крайна сметка една от причините за противоречивите интерпретации може би се коренят именно в неясните и подвеждащи извори. „Дневникът” от първото му пътуване, който стои в основата на легендата за Колумб, сам по себе си не е оригинален документ, а обобщение направено 40 години по-късно от Бартоломео де Лас Касас. При това самия термин „обобщение” тук не е съвсем точен, тъй като Лас Касас подменя загубения оригинал с преразказ, обилно примесен със собствените му разсъждения. В резултат се получава нещо, което би предизвикало възторга на всеки деконструктивист. Дали в оригиналния си дневник Колумб е писал на испански? Дали е писал в първо лице? В какво време – сегашно или минало? В каква степен може да се разчита на достоверността на Лас Касас? В очите на по-късните историци той минава за безспорен и достоверен свидетел

познаващ лично Колумб и описващ не само външния му вид, но и неговия характер¹⁰. Трябва да обърнем специално внимание на емоционалния фон и позициите, които Лас Касас отстоява още приживе, за да си представим и неговото отношение към Дневника на Колумб – отношение на предубеден и войнстващ апостол, а не на бездушен и безразличен преписвач. Именно това отношение обаче прави за нас доста трудно да определим и локализираме истинския „автор“ на дневника скрит зад думите на Лас Касас. Така както той ни представя нещата „Дневника“ е историята на една мечта – зареденият с очаквания Колумб тръгва в неизвестността, където среща екзотични хора, които по-късно описва върху белия лист. Въпреки, че планира да води редовно записки, за да се отчете пред своите повелители, Колумб често пропуска да стори това и така впечатленията му за хората и местата, посетени от него, започват да се натрупват, застъпват и избледняват, което неминуемо се отразява на записите в дневника. Въпреки това Колумб не забравя често да ласкае своите покровители в лицето на Фердинанд и Изабела, често пишейки именно това, което те биха искали да чуят: например твърдението, че християнския свят под тяхното мъдро ръководство е намерил път към Изтока, необезпокояван от досадните пречки на мюсюлманите

* * *

Кристофоро Коломбо е роден вероятно през 1451 г. в Генуа, по онова време независим град-държава, чиито кораби търгуват из цялото Средиземноморие. Много малко се знае за ранните години от неговия живот и тази празнина е запълвана с най-различни истории през изминалите векове¹¹. Баща му, Доменико, и дядо му са тъкачи на вълнени платове, а майка му, Сузана Фонтанароса, също произхожда от семейство на тъкачи. Кристофоро е тяхното най-голямо дете, а неговият брат, бъдещ картограф и спътник, Бартоломео, е с година или две помлад. Останалите деца, които оцеляват до пълнолетие са една сестра – Бианчета и още един брат – Джакомо, по-известен с испанската транскрипция на името му - Диего.

Самият Колумб е твърде пестелив относно детайли за своите ранни години, задоволявайки се да посочи, че още от „ранна възраст“ решил да търси късмета си с онези, които плуват по моретата. В началото той вероятно се школува в кратки пътешествия, преминавайки постепенно към по-дългите пътувания по търговските маршрути до генуезката колония Хиос в Егейско море. Но най-решителният фактор, определил съдбата и бъдещото му развитие се оказва самото време, в което живее. Роден две години преди падането на Константинопол в ръцете на турците през 1453 г. и затварянето на източното Средиземноморие за западните кораби, той израства с разказите за ислямската заплаха, за загубените източни търговски пътища и за изпитанията, стоварващи се върху християнския свят. Цялостната атмосфера на живота от третата четвърт на XV в. е пропита с усещането за напрежение, породено от непрестанните папски призови за организирането на нов кръстоносен поход за освобождаването на Константинопол и Ерусалим.

Една от най-големите мистерии свързани с ранните години от живота на бъдещия мореплавател е свързана със зараждането на самата идея за търсенето на западен път към Индиите. Самият Колумб ни дава крайно неясни и дори

объркващи сведения, което напълно съответства на мнението изказано от италианският историк Паоло Тавиани, че той имал за правило „никога да не казва всичко на когото и да било, да казва едно нещо на един, а друго на друг, да разкрива само частици от онова, което знае и е натрупал през годините”. Много е вероятно самият Колумб да е разказал толкова много истории, в толкова различни версии, че както отбелязва С. Морисън, едва ли и той самия би могъл с увереност да посочи източника на идеята за пътуването на запад. Поради това не ни остава нищо друго освен да се опитаем да реконструираме, доколкото това е възможно, обстоятелствата и конкретните стъпки на Колумб от средата на 70-те и началото на 80-те години на XV в.

С голяма вероятност може да се твърди, че Колумб достига до идеята за търсене на западен път към Индиите по време на пребиваването си в Португалия в периода 1476 – 1481 г. Всъщност той попада в Португалия в буквалния смисъл на думата инцидентно, когато генуезкия кораб, на който пътувал, е нападнат и потопен край нейните брегове през лятото на 1476 г. и Кристифор е изхвърлен на брега, близо до град Лагош. От там не след дълго Колумб попада в Лисабон, който гъмжи от моряци и истории за приказни морски пътешествия. От тях за първи път чува разкази за тайнствени острови намиращи се навътре в океана и дори има споменавания, че получил от неизвестен морски капитан тайнствени сведения за земи, намиращи се отвъд океана. Въпреки това може с голяма сигурност да се твърди, че едва ли е имало един единствен момент на мистично откровение, подтикнало бъдещия откривател ¹². От друга страна може със сигурност да се твърди, че Колумб не е изградил своя план на основата на внимателно проучване на дотогавашните научни сведения и автори. През целия си живот той не се изявява като човек търсец системното познание, а принадлежи по-скоро към онзи тип хора, които се ровят в книгите, за да търсят подкрепа за онова, което вече по един или друг начин смятат за истина. Колумб познава отлично писанията на Марко Поло и пътеписите на сър Джон Мандевил ¹³, но трябва да признаем, че тези баснословни писания едва ли са имали някаква информационна стойност, а по-скоро са служели като катализатор на и без това вече пламналото въображение на младия генуезец. При все това работата на мореплавателя би следвало да се опира и на някои точни изчисления, за които Колумб се обръща към латинския превод на „География” на Клавдий Птолемей (II в.), където са описани множество острови от Югоизточна Азия, и към произведението на Пиер д’Айли ¹⁴ *Imago Mundi*, представляващо сборник от географски сведения, в който се застъпвала тезата, че Западния океан не е чак толкова широк и е възможно да бъде преплуван. Именно на тази основа Колумб прави своите изчисления, в които несъзнателно (или напълно съзнателно) значително съкращава разстоянието между Европа и Япония, прилагайки една напълно нова и трябва да признаем – ужасно неточна схема на изчисление. По времето на Колумб географите в голямата си част се облягали на Птолемей, според когото „познатият свят” се простирал на 180 градуса от изток на запад, а всичко останало било заето от вода. Това само по себе си е едно сериозно и погрешно преувеличение като всъщност онова, което Птолемей разбира под „познатият свят” (Евразия и Африка) заема не повече от 120 градуса. Но дори и при тази схема водното пространство, което трябвало да бъде преодоляно остава твърде голямо за възможностите на корабите от втората половина на XV в. Това

принуждава Колумб да отхвърли пресмятанията на Птолемей и да приеме тези на Пиер д'Айли, според когото сушата се простирала на 225 градуса, а водата – само на 135. В допълнение на това Колумб се опитва да определи размера на Атлантическия океан и чрез Библията, където в Трета книга на Езра¹⁵ се казва, че Бог е създал света на седем части, от които шест суша, а седмата – вода. На основата на това „точно“ сведение той пресмята, че океанската маса разделяща Португалия от Азия представлява 1/7 от земната сфера – т.е. около 2,400 мили. Според неговата преценка при плуване със скорост по около 100 мили на ден разстоянието до Япония би трябвало да се покрие за не повече от 30 дни. В подкрепа на това цитирал и Марко Поло, според когото Китай се простира много по-на изток, а Япония на свой ред се намирала на още 30 градуса на изток от него. При положение, че Колумб планирал да започне плуването си от Канарските острови това му давало възможност да отреже още 9 градуса от водното пространство. С тези манипулации той съумява да свие океанската шир до 60 градуса, но когато и това му се видяло недостатъчно направо заявява, че изчисленията на Пиер д'Айли са твърде консервативни и с един майсторски ход заменил стандартната (и в общи линии вярна) мярка за градуса, наложена още от древните гърци, с по-малката, предложена от работилния през IX в. арабски астроном Ал Фаргани. Като венец на всичко Колумб заявява, че изчисленията на Ал Фаргани са правени в римски, а не в морски мили, които са с 1/5 по-дълги. Благодарение на тези откровени манипулации в крайна сметка той успява да скъси разстоянието от Канарските острови до Япония на по-малко от 2700 мили. Истинското разстояние е близо 5 пъти по-голямо – 13 000 мили.

През 1479 г. Колумб се оженва за Филипа Перестрело де Мониз, дъщеря на дребен португалски благородник – факт, който също има индиректна връзка с бъдещите планове на мореплавателя. Към времето на сватбата бащата на булката, сеньор Бартоломео Перестрело де Мониз, който участва в морските експедиции, организирани от Енрике Мореплавателя, вече не е между живите, но вдовицата му показва на Колумб неговите дневници и карти. От тях, а и от и някои други португалски мореплаватели, според сведенията на Ернандо Колумб, неговия баща заключил със сигурност, че „съществуват много земи западно от Канарските острови и Зелени нос и че е напълно възможното да бъдат достигнати и открити“. Социалното положение на семейство де Мониз открива възможност на Колумб да бъде представен в двора на крал Жоао II. Това се случва вероятно някъде през 1483 или 1484 г., и според сведенията на един португалски историк, кралските географи намират „думите на Кристовае Колон за безсмислени и основани единствено на въображението, подобно на митичният остров Сипанго описван от Марко Поло“. Според сведенията на Лас Касас крал Жоао II смятал Колумб за „голям приказливец“, но не бил впечатлен от доводите му. Но самият Колумб не е готов да се примири с отказа. След ранната смърт на съпругата му, вероятно през 1485 г., той, заедно със сина си Диего, напуска Португалия и премива отвъд границата – в испанското пристанище Палос¹⁶. Според традиционното описание Колумб и Диего, без пукната пара и умиращи от глад, слизат в малкото испанско пристанище и се отправят по прашния път към францисканския манастир Ла Рабида¹⁷. Един от братята в този манастир, Хуан Перез де Марсена, бил личен изповедник на кралица Изабела и след като разбира, че отчаяният от непрекъснатите откази Колумб е

готов да предложи своите планове във Франция му помогна да получи аудиенция и помощ в размер на 20 000 мараведи.

Но дори и при тези благоприятни обрати плановете на Колумб не са приети съвсем безпроблемно и са пренасочени за оценка пред специална комисия, съставена от учени от университета в Саламанка, председателствана от новия архиепископ на Гренада Фернандо де Талавера, който не е благосклонен към Колумб, особено след като разбрал, че той претендира за 10% от бъдещите постъпления. В заключение те препоръчват на владетелите да отхвърлят предложеното начинание¹⁸.

Колумб обаче не се отказва толкова лесно и с малката издръжка, отпусната му от короната, продължава да търси подкрепа сред влиятелните грандове в двора. Докато пребивава в Кордоба в очакване на някакъв знак на кралското одобрение той среща Беатриз Енрикез де Арана, с която заживяват заедно и през август 1488 г. тя ражда незаконно втория син на Колумб – Ернандо¹⁹. Съдбата на Колумб е решена с помощта на Луис де Сантанхел, ковчезник на църквата за Арагон и самата кралица²⁰.

С помощта на друг монах от Ла Рабида той получава нова аудиенция, през 1492 г., веднага след падането на Гранада в ръцете на християнските сили. Колумб се надява, че след края на продължителната война владетелите, особено кралицата, биха могли да погледнат по-благосклонно на неговите планове²¹. В крайна сметка, вероятно убедени че няма какво да загубят, а биха могли само да спечелят, Фердинанд и Изабела дават съгласието си.

И това отново ни изправя пред основния въпрос – защо? Кое мотивира Колумб да настоява с такава неистова последователност срещу толкова силна съпротива за реализирането на един проект, който в най-добрия случай е твърде спорен, а в най-лошия – направо невъзможен? Учебническият отговор сочи, че това е желанието на Колумб да открие нов търговски път към Изтока. Това разбира се е вярно, но непълно, при това толкова непълно, че е чак подвеждащо. Като начало сам Колумб схващал своето начинание в много по-широки рамки: „Кой би могъл да се съмнява, че този пламък е не само мой, но и на Светия Дух, който ми даде кураж с бляскавата и чудна светлина на Светото писание...подтиквайки ме да продължавам напред?“²². Нещо повече, както сам посочва на друго място, Колумб е усещал непосредственото влияние на Всемогъщия Бог в подготовката и реализацията на своето начинание: „С ръка, която непрекъснато усещах Бог просветли съзнанието ми за факта, че всичко това наистина е възможно...и подкрепи волята ми да отстоявам и завърша своето начинание...Сам Бог пожела в това пътуване до Индиите да има нещо наистина чудотворно“.

Трябва да признаем, че Колумб е бил доста егоцентричен и склонен към тайнственост и иносказателност, но той не е нито първият, нито последният християнин, разчел персоналната си съдба в редовете на Светото писание. Както посочва Кей Бригам, у него съществува твърдото убеждение, че е схванал божия план формулиран в Светото писание и своята лична роля за изпълнението на божествената цел. Според Самюел Морисън „Убеждението, че Бог го е избрал като инструмент за разпространение на вярата е много по-мотивиращо от чистото желание за слава и почести, които също разбира се, не са му никак безразлични“. Сам Колумб завършва дневника на първото си пътуване с едно единствено, просто

желание: „Уповавам се на Бог, че това (пътуването – б.м. Б. Г.) ще бъде най-неочакваната, но и най-голямата награда и прослава на Християнството”. Самите експедиции, осъществени от Колумб, имат характера на истински религиозни мисии, които той схваща като изпълнение на божествения план за неговия собствен живот, но и за предстоящия край на света. През 1500 г. Колумб отбелязва, “Бог ме направи вестител на новото небе и новата земя, за които сам той ни говори в апокалипсиса на Св. Йоан [Откровение. 21:1 - б.м. Б. Г.], след като вече го бе казал чрез устата на Исаия и сам ми посочи мястото, където да ги открия”²³.

Без съмнение Колумб се изявява непрекъснато, чрез своето поведение и чрез своите писания като един изключително вярващ човек. Чрез неговите дневници и писма, ние го виждаме в постоянно молитвено настроение, непрекъснато позоваващ се на Христа, Богородица и различни светии. Но Колумб отива много по-далеч от обичайните практики и според сведенията на неговия син Ернандо, „беше толкова стриктен в религиозните работи, че по постите и молитвите, които казваше, можеше да бъде взет за член на някои религиозен орден”²⁴. Възможно е дори да е бил член на отворения за миряни Трети францискански орден, за което ни дава основание едно сведение, за негова поява на обществено място във францисканско расо и характерната за ордена препаска от върви. При всеки случай на предстоящо премеждие, буря или бунт, той не забравя да направи оброк към Бога, което дава основание на изследователят Фелипе Фернандез-Арнесто да заключи, че “при отчаяни ситуации религията винаги е първото му убежище”²⁵. Като цяло обаче неговата вяра си остава напълно средновековна и въпреки отличното познаване на Светите текстове, в характерна за епохата практика, той с лекота смесва теологията с астрология, география и апокрифни пророчества.

Цялата тази страна от личността и религиозната мотивация на Колумб дълго време бе пренебрегвана от изследователите, но през последните десетина години се появиха няколко интересни проучвания стимулирани, не на последно място и от превода на английски на най-важното религиозно съчинение излязло изпод перото на Колумб, „Книга на пророчествата” (*Libro de las profecías*). Разбира се, не всички са единомислени при интерпретацията на тази изключителна религиозност. За едни, честото позоваване на божествени гласове и откровения е явен показател за психическа нестабилност, заболяване или просто стрес. За други това е фасада, зад която се крие един човек, подобен на останалите миряни на границата между средновековието и новото време. По традиция привържениците на този възглед игнорират почти изцяло пророческата и апокалиптичната реторика на Колумб и поставят ударение върху неговата завоевателна и морска терминология като посочват, че алчността и амбицията, демонстрирани от Колумб, едва ли биха могли да съжителстват с истинската религиозност. Тези разминавания впрочем се базират съвсем основателно на очевидно противоречивите измерения на живота и творчеството на откривателя, който се проявява едновременно и като учен, познаващ в детайли най-съвременните постижения на картографията и географията, и като ексцентрик, който твърди, че откритията му са изпълнение на библейски пророчества, и че край на света ще настъпи през 1655 г. Дълго време изследователите просто игнорираха позоваванията на пророчествата и апокалипсиса, обяснявайки ги като някакви аномалии, стоящи встрани от научното съзнание на великият мореплавател, твърдо устремен към своите открития.

Напоследък обаче се появиха и работи, които твърдят, че позоваванията на пророчествата и есхатологичните намеци са показателни за истинските духовни мотиви и дори за избора на 1492 г. като отправна точка за начинанието²⁶.

През 1492 г. Фердинад и Изабела нанасят решително поражение на арабите и с освобождаването на Гренада слагат край на ислямското присъствие в Европа. През същата година техни католически величества пристъпват към изпълнението и на една друга мярка, предвиждаща изгонването на евреите и изземането на цялата им собственост. Впрочем, Колумб се отправя на първото си пътешествие от малкото пристанище Палос именно поради факта, че по-голямото пристанище на Кадис било блокирано от хилядите напускащи еврейски бежанци. Пак през същата година на папския престол сяда испанец²⁷, което наред с всички останали благоприятни събития определено повишава настроението в кастилския двор. В тази ситуация налудничавите предложения на генуезеца зазвучават изведнъж по друг начин. А какво би станало, ако неговите планове се реализират и наистина бъде открит нов път към Индиите? Може би именно така току що обединената страна ще се въздигне и поведе след себе си целия християнски свят! Не случайно се припомняло едно пророчество, циркулиращо впрочем от години в дворцовите среди, че възстановителят на дома на планината Цион ще дойде от Испания. Вече няколко столетия светите места в Йерусалим се намирили в ръцете на мюсюлманите, но съгласно стародавното пророчество край на това владичество скоро трябвало да настъпи и Колумб имал всички основания да се надява, че може да помогне това да се случи²⁸. Колумб оценявал важноста, която испанския двор придавал през предходните две столетия на възможността за отвоюването на Йерусалим, започвайки от крал Хайме I, който организира два несполучливи опита през 1260 и 1269 г. За испанските *reyes católicos* отвоюването на Йерусалим се схващало едновременно като национална и свещена мисия, тясно свързана с изгонването на евреите и завършването на реконкистата. В едно интересно проучване Пеги Лис обръща внимание върху популярността на аналозиите между Испания и Йерусалим в дискурса на испанския двор, както и върху убеждението, че испанския дълг и съдба диктуват след завършването на националната реконкиста тя да бъде продължена към сърцето на християнския свят.

В този контекст Колумб възприема риториката на реконкистата като стратегия, която импонира на дворцовия национализъм, особено интензивен именно през 1492 г. и демонстрира желанието си да включи своето начинание в общата рамка на реконкистата – на Испания и Йерусалим²⁹. В своето недатирано писмо до кралската двойка, което служи като увод в дневника на първото пътуване, Колумб свързва в едно реконкистата на Гренада, изгонването на евреите и решението на владетелите да одобрят пътуването му, заявявайки че по някакъв чудесен начин всички те са се случили през януари 1492 г. и то в Гренада. Реалността, разбира се, е малко по-различна. Гренада наистина пада през януари, но декретите за изгонването на евреите с подписани едва през март, а разрешението за пътуването е подписано едва в началото на април в град Санта Фе, а не в Гренада³⁰.

Връщайки се към риториката на Колумбовите записки трябва да отбележим, че през годините той използва три различни риторични стратегии, всяка от които представлява развитие и задълбочаване на предходната. В записките си за колонизирането на Новия свят той първоначално използва националистическата

риторика, свързваща реконкистата на Испания с Йерусалим. По-късно, когато след някои неуспехи съмненията около неговата титла “Адмирал на океана” започват да се съгъстват, той започва да използва пророческата риторика, която се появява за първи път през 1498 г. , в т.нар. „Писмо от третото пътуване”. Две години по-късно, когато е обвинен за лошо управление на колониите и е върнат обратно (от третото пътуване) в окови, Колумб засилва пророческата си риторика подсилвайки я с позовавания на апокалиптичната традиция. Фундаменталната разлика между по-ранните и по-късните писания на мореплвателя е в значението, което той придава на завладяването на Йерусалим. В по-ранните му работи тази тема се използва, за да подсили апела към испанския национализъм за започване на териториална експанзия. В по-късните писания, осенени от засилващата се апокалиптична риторика, на завладяването на Светите места е придадено вече силно есхатологично значение, което директно свързва откритията с изпълнението на божествената история. В своята *Libro de las profecõas*, Колумб извежда пророческите мотиви в тяхната есхатологична крайност, свързвайки откритията си с реконкистата и предстоящия край на света.

Следвайки учението на Св. Августин Колумб приема възгледа, че цялата история на човечеството се разделя на седем епохи като неговата била шестата, т.е. предпоследната. Според Августин край на света следвало да настъпи 7 000 години след сътворението или отчетено към времето на Колумб – само след 155 години. За тези век и половина обаче оставало да се свърши много работа – всички народи трябвало да приемат християнството, Светите места трябвало да бъдат освободени от ръцете на неверниците и, разбира се, да се осъществи пришествието на Антихриста. Според Колумб Фердинанд и Изабела били божествените инструменти избрани за освобождаването на Йерусалим и поставянето на светия град под християнски контрол. При това трябва отново да подчертаем, че тази идея не се явява като някаква странична мисъл, а заема централно място като основна движеща сила в неговата мотивация, главната цел, придаваща смисъл на всички негови пътешествия и открития. Разбира се, той не виждал себе си като предводител на освободителните армии, но смятал че със златото от Изтока, което непременно щял да открие, можело да се плати за това праведно начинание. Според написаната през XIV в. „Кръстоносна книга на тайните” стойността на един кръстоносен поход възлизала на 210 000 златни флорина. При това положение, ако Колумб успеел да открие достатъчно злато в Индиите или дори да открие изгубените мини на Соломон, за който се знаело че били някъде на изток, тогава спокойно можело да се плати за осъществяването на похода. Когато оставял хората си на Еспаньола през ранния януари на 1493 г. той недвусмислено им заявява, че очаква при връщането си да завари „каца със злато, добита чрез размяна”, както и че се надява „да открият мината за злато и източниците на подправките и всичко това в такива количества, които да позволят на суверените в срок не по-дълъг от три години да подготвят завладяването на Светите места”. Не може да си затворим очите за неистовата жажда, проявявана от Колумб към златото, но онези автори, които го обвиняват в гола алчност очевидно изпускат част от истината, защото Колумб иска златото не само за себе си, но и за да плати за осъществяването на една средновековна християнска мечта, връщането на Светите места. В този

смисъл заключението на Д. Уест, че основната мотивация на Колумбовата жажда за злато е духовна, изглежда е правилно.

Обобщавайки постиженията на великия мореплавател не може да не отбележим неговото упорство, в качеството му на изследовател, да не си даде ясна сметка за величината на собствените си открития. И при четирите си пътувания по обясними причини той не среща нито един артефакт, който дори отдалеч да напомня за Азия. Различни са не само хората, но и географията, топографията, флората и фауната, което не му попречва до сетния си ден да застъпва твърдото убеждение, че Куба всъщност е част от Китай и се намира на прага на Азия. Колумб изобщо не иска да бъде честван като откривател на нещо ново, а напротив – като откривател на нещо старо и описано надлежно от Марко Поло. Последните месеци от живота си той прекарва следвайки кралския двор, първо в Саламанка, а после и във Валядолид, в търсене на удовлетворение на финансовите си претенции. Смазан от болести той вече е само сянка на предишния горд мореплавател, но въпреки разпространената легенда в последните си дни той нито остава напълно сам, нито пък изпада в отчайваща бедност. Когато издъхва на 20 май 1506 г. до неговото смъртно легло, в комфортна къща във Валядолид, са двамата му синове. Смъртта му обаче минава незабелязано, без публични церемонии или какъвто и да било израз на траур от страна на двора.

Никой никога не би могъл да каже как би изглеждал света, а и всички последващи събития, ако Колумб не бе направил своите открития или, ако те бяха направени доста по-късно. Никой обаче не може да отрече огромното въздействие на тези открития и целия последващ „Век на Великите географски открития“, а той тъй или иначе започва именно с Христофор Колумб.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Washington I. History of the Life and Voyages of Columbus. Първото издание в четири тома излиза в Лондон (изд. Murray) през февруари, 1828. Книгата се превръща в един от издателските феномени на XIX в. До края на столетието тя е преведена на 12 езика и претърпява 175 издания в Европа и Америка (вкл. и съкратеното издание, дело на самия Ървинг). В това мащабно съчинение Ървинг представя Колумб като „тотем“ на младата държава (САЩ), героична фигура и културен герой, вдъхновен от божествения промисъл.

² Мотивирани най-вече от желанието да покажат на американската публика, че католицизмът не е пречка за истинския патриотизъм.

³ През 1974 г. един от най-изявените биографи на Колумб, Самюел Морисън (Samuel Eliot Morison), завършва една от книгите си с възторжен химн на благотворното европейско влияние върху Америка: “To the people of the New World, pagans expecting short and brutish lives, void of hope for any future, had come the Christian vision of a merciful God and a glorious heaven”. Днес подобен възторг изглежда най-малкото неуместен. В преговора на поредното издание на книгата на Морисън от 1983 г. (Admiral of the Ocean Sea: A Life of Christopher Columbus) британският историк Дейвид Куйн (David Beers Quinn) критикува Морисън за това

че пренебрегва грешките на своя герой и отбелязва, че Колумб „не може да бъде отделен от империалистическия аспект на откритията си и трябва да понесе поне част от отговорността за бруталната експлоатация на индианското население от островите и континентална Америка.”

⁴ Идеята, че напук на разпространената заблуда за плоската земя, Колумб тръгва на запад, за да докаже нейната сферична форма е набита в главите на поколения ученици благодарение биографията на Уошингтън Ървинг. Всъщност Колумб е един от малкото хора по онова време готови да приемат идеята, че земята не е напълно сферична. За Колумб земята би следвало да има по-скоро крушовидна форма, с един израстък подобен на женска гръд, на който би следвало да се намира острова на земния рай. Така през август 1498 г., на третия месец от третото пътуване Колумб отбелязва, че приближава „земния рай” - всъщност днешна Венецуела. Наблюдавайки огромните количества прясна вода (от р. Ориноко), необичайно умерения климат и отклоненията на Северната звезда, Колумб стигнал до заключението, че корабът му сякаш се издига по споменатия крушовиден израстък и всеки момент ще го отведе в Земния рай. Два месеца по-късно съвсем сериозно той-разисква тази теория в писмо до своите владетели.

⁵ Според легендата след като съкровищницата била празна Изабела заявила – „Това начинание е мое, на короната на Кастилия и поради това залагам кралските си бижута!”

⁶ На Колумб също така не се налага да пътува, както твърди един друг мит, екипаж съставен от закоравели престъпници. Всъщност само четирима от екипажа на трите кораба са амнистирани престъпници, но дори и те се държат прилично по време на пътуването.

⁷ Именно до този извод достига и Морисън във вече цитираната биография, възпявайки Колумб като един от главните „модернизатори“ на Европа. Виж за това Man, P. de. *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. Minneapolis: U of Minnesota P, 1983.

⁸ Според Иван ван Сертима (Ivan Van Sertima), Абубакари II, крал на Мали, достига до Америка през 1311 г., когато флотилията му е отнесена до бреговете на Новия свят.; около 1000 г. сл.Хр. Лейф Ериксон (Leif Eriksson) достига Винланд (Vinland) (Лабрадор (Labrador) или Нова Скотиа (Nova Scotia), дн. Канада), където неговите братя се опитват без успех да основат поселение.

⁹ В книгата *The Heirs of Columbus*, Джералд Визенор (Gerald Vizenor) променя мита за Колумб и му приписва майски произход. По този начин Визенор на практика заявява, че откриването на Америка е дело не на европейец, а на американец. Първият, който лансира тази идея е аржентинският романист Абел Посе (Abel Posse) в своята книга *The Dogs of Paradise*. В нея той развива идеята, че още през 1392 г. една интелектуално и технологически превъзхождаща коалиция на майи и инки открива Стария свят и дебатира възможността да го завладее и „изконсумира бледоликите на обяд, преди те да имат възможността да ни излапат на вечеря”. В крайна сметка индианците решават да не се занимават с имперски завоевания.

¹⁰ Не бива да пренебрегваме и факта, че Лас Касас познава добре и Новия свят, където попада през 1502 г. като *encomendero* в Куба, управляващ плантация, разработвана от роби-индианци. През 1510 г. той постъпва в редовете на доминиканците (първото ръкополагане в Новия свят) и служи като главен

мисионер на Куба, разобличавайки бруталното отношение на испанците към местното население. По време на честите си пътувания до Испания той непрекъснато пледира за по-хуманно отношение към индианците, за които твърди че са разумни и справедливи и в никакъв случай не са по-низши като човешки същества. В зависимост от подходът към техните „некултувирани души” те биха могли да се развият като прекрасни плодове, но биха могли да родят и отровни бурени. Този либерално-утилитаристичен подход му спечелва множество врагове в испанския двор и формалното осъждане от страна на Инквизицията. В отговор на това Бартоломео оставя своите завети към потомството. Между 1539 и 1566 г. той съставя своето синоптично обобщение на колумбовия дневник за пътуването 1492-93 г., а по-късно, по време на дългото си оттегляне в доминиканския колеж във Валядолид създава монументалната *Historia de las Indias*, в която с апостолски жар разобличава всички насилия извършени над беззащитните коренни жители на Новия свят. Лас Касас умира през 1566 г. на 92 годишна възраст, а писанията му са публикувани чак през 1800 г. По-ново изследване за Лас Касас като историк е това на Wilford, J. N. *The Mysterious History of Columb*. New York: Alfred A. Knopf, 1991.

¹¹ Що се отнася до етническия му произход той е обявяван последователно за испанец, португалец, французин, грък, германец, арменец и евреин. За последното виж по-ново у Sarna J. D. *Columbus and the Jews*.

¹² Овиедо в своята „Обща история” се спира обширно върху слуховете за тайнствената информация дадена на Колумб от митичния испански капитан, който уж бил попаднал там след като ветровете го отнесли от курса му. Самият Овиедо смята този слух за неверен.

¹³ Сборник от разкази на пътешественици от XIV в.

¹⁴ Пиер д'Айи (Pierre d'Ailly), френски астролог живял през ранния XV в.

¹⁵ Тази книга не съществува на еврейски или гръцки език, а славянския превод е направен по Вулгатата, където тя е разделена на две части (книги), първата от които съдържа глави III-XIV, а втората – глави I, II, XV и XVI. Приведеният тук цитат е от българското издание от 1925 г., където този текст е на стр.1156 (Трета книга на Ездра, гл. VI, 42).

¹⁶ Палос се намира на устието на река Тинто.

¹⁷ Манастирът се намира на около 7 километра южно от оживеното пристанище Палос. Колумб пристига в този францискански манастир през 1491 г. Манастирът, намиращ се на височина до града е запазен и днес там показват стаята на Колумб.

¹⁸ Участващите в комисията духовници взимали като основен довод думите на Светото Писание, например 104 Псалм, където се казвало че Бог е разтворил небето като завеса (като се позовавали и на еврейските писания, където се казва, че небесата са разпънати като палатка).

¹⁹ Те никога не сключват брак и след първото пътуване на Колумб се разделят.

²⁰ Любопитно е, но от запазените протоколи излиза, че Фердинанд, макар и крал на Арагон, не е бил представен при взимането на това решение.

²¹ Някои автори спекулират, че Изабела е видяла в лицето на Колумб нещо повече от настоятелен просител. Както сочи историкът Паоло Тавиани, подобни спекулации за наличие на сексуални отношения между двамата са напълно неоснователни .

²² Всички цитати са по The Diario of Christophor Columb's First Voyage to America, 1492-1493, abstracted by Fray Bartolome De Las Casas; transcribed and translated into English, with notes and a concordance of the Spanish, by Oliver Dunn and James E. Kelley, Jr. Norman: University of Oklahoma Press, 1989.

²³ През 1501 Колумб пише: „Аз съм само един недостоен грешник, но откакто помолих за божията милост и благодат, той ме дари с тях. Изпълнен съм с изключително спокойствие, след като си поставих за основна житейска цел да се радвам на Неговото чудотворно присъствие”.

²⁴ По време на пътуванията екипажите му спазват определени религиозни правила. При всяко обръщане на пясъчният часовник отброяващ половин час се казвало: „Да бъде благословен рожденият час на нашият Спасител, да бъде благословена Дева Мария, която го роди, да бъде благословен Йоан, който го кръсти.” Всеки ден завършвал с общо пеене на вечерня, макар че според достоверни сведения пеенето е било доста фалшиво.

²⁵ Бартоломео де Лас Касас посочва: „Всяко начинание той започваше с думите “В името на Светата Троица ще направя това или онова”. Спазваше най-стриктно постите, често се изповядаше и причестяваше; молеше се на всички дневни канонични часове, точно както това правят свещениците или монасите . . . Беше изключително ревностен за почитането и прославата на Бога и с голямо рвение работеше за покръстването на тези народи и за разрастването на вярата в Исус Христос”.

²⁶ Според Полин Уатс (Pauline Mofitt Watts) Колумб формира своите апокалиптични виждания през 1491 г. тъй като именно през тази година се запознава с работата на Пиер д'Айи. Според Уатс доказателство за това са онези пасажи от Роджър Бейкън, Псевдометодий и Августин, които присъстват у д'Айи и по-късно са инкорпорирани в колумбовата *Libro de las profecōas*. За да докаже, че Колумб е чел опускулата през 1491 г. Уатс привежда една приписка направена от ръката на Колумб на страниците в трета глава от произведението на д'Айи *De correctione kalendarii*. Тази бележка е направена непосредствено до изчисленията за датите и времето на слънцестоенията и равноденствията за 1411 г., и съдържа направените лично от Колумб пресмятания за пролетното равноденствие за 1491 г.

²⁷ Александър VI (1492-1503).

²⁸ Една картина от XVI в. изобразява Колумб коленичил в молитва към Христос и Дева Мария. Зад него е изобразен свети Христофор – легендарният отшелник, който пренесъл на гърба си Христос през водите на една бурна река. Колумб бил твърдо убеден, че той е новия Христофор – Богоносецът, който ще пренесе Христа през водите на бурния океан.

²⁹ Първото споменаване на Йерусалим в дневника на Колумб датира от 26 декември 1492 г.

³⁰ По онова време Санта Фе представлява нещо средно между лагер и град, построен в равнината Вега, простираща се на запад от Гренада. В интерес на истината трябва да посочим, че в издаденото на 17 април 1492 г. „Съгласие за пътуването” никъде не се споменава за намерения за покръстване на хората, които ще бъдат срещнати по време на пътуването.

COLUMBUS AND THE MISTERY OF THE “UNREALIZED DISCOVERER”

Borislav Gavrilov

Summary

THE ARTICLE DEALS WITH THE PERSONALITY OF CHRISTOPHER COLUMBUS WHO HAS BECOME ONE OF THE MOST FAMOUS POPULAR, POLITICAL AND HISTORICAL MYTHS. ACCORDING TO THE AUTHOR WE HAVE ENOUGH INFORMATION ON THE DISCOVERER IF WE WISH TO WORSHIP OR DESPISE COLUMBUS BUT NOT ENOUGH TO BECOME WELL ACQUAINTED WITH HIM. THE GALERY OF HIS IMAGES INCLUDES THESE OF A BEAUTIFUL AND PURPOSEFUL DISCOVERER AND AS WELL AS THOSE OF A MYSTERIOUS AND CRAFTY PLOTTER. DESPITE THE USEFUL TO A CERTAIN DEGREE DECONSTRUCTION OF COLUMBUS MYTH THAT HAS TAKEN PART RECENTLY TRAVELLER’S PERSONALITY IS STILL A MATTER OF VARIOUS CONTRADICTORY INTERPRETATIONS. ACCORDING TO THE AUTHOR THE BEST PART OF THE REASONS FOR DUBIOUS INTERPRETATIONS LIES IN THE FACT THAT COLUMBUS BELONGS BOTH TO THE MIDDLE AGES AND MODERNITY.

THE TEXT ANALYSES AND COMPARES THE MAIN SOURCES AND HISTORICAL STUDIES DEDICATED TO COLUMBUS IN ORDER TO PROPOSE ANSWERS TO THE FOLLOWING QUESTIONS: WHEN AND HOW IN THE WHIRL OF HIS STORMY LIFE HAS COLUMBUS ELABORATED HIS COURAGEOUS PLAN? WHETHER IS EVERYTHING BASED ON A CAREFUL AND RATIONAL EXAMINATION OR IS IT JUST A RESULT OF A TOUCH TO SOME OBSCURE AND DEEP KNOWLEDGE? AND DID COLUMBUS INDEED SEARCHED REALLY FOR THE INDIES? HOW COULD HE OBTAIN THE SUPPORT OF SPAIN? WHAT WERE THE TRUE MOTIVES FOR THE COURAGEOUS AND FULL OF DANGERS VOYAGE TO THE WEST?